

מדאורייתא, שבשביעית הלכו אחר החנטה כדין תורה, ובמעשר דרבנן הקילו והלכו אחר הלקיטה.

מתניתין:

במשנה הקודמת שנינו שבאחד בתשרי הוא טז-א ראש השנה לשנים, ובדרך אגב נשנו במשנה כל ארבעת ראשי השנים.

משנתנו מבארת מהו הדין שהקדוש ברוך הוא דן את העולם בראש השנה. ובדרך אגב נשנו במשנה ארבעה זמנים שבהם העולם נידון:

בארבעה פרקים [זמנים] בשנה העולם נידון:

א. **בפסח** העולם נידון **על התבואה**, איזו כמות תגדל בשנה הזו.

ב. **בעצרת** [בשבועות] העולם נידון **על פירות האילן**, כמה פירות יגדלו בשנה הזו.

[בחרובין ודומיהם] הקילו חכמים והלכו אחר הלקיטה! (395)

ועל טענה זו לא מצא רבי יוסי הכהן תשובה.

אלא, אמר רבי אבא הכהן: תמיהני, אני מסופק [ריטב"א] אם השיבה ריש לקיש לתשובה זו, אם טען ריש לקיש טענה זו כדי לדחות את דברי רבי יוחנן.

ותמיהנין: איך זה יתכן שרבי אבא הכהן הסתפק **אם השיבה ריש לקיש? הא אותכה!** הרי ידוע הוא שהשיבה!

אלא אימא, אמור שכך אמר רבי אבא הכהן: תמיהני [אני מסופק] האם קיבלה רבי יוחנן לטענת ריש לקיש ושתק מפני שחזר בו, אם [או שמא] לא קיבלה לטענת ריש לקיש, ושתק מפני שלא היתה קושית ריש לקיש חשובה בעיניו קושיא.

שהרי יש לחלק בין מעשר פירות שהוא מדרבנן, לבין שביעית בפירות שהיא

חייבים מדאורייתא. [מעשרות א ט. מע"ש א ג]. והקשה עליו הראב"ד [בהלכות מעשר שני שם]: אם כן מדוע שאל אותו ריש לקיש מבנות שוח? ולכן כתב הראב"ד שכל פירות האילן [ובכללם החרובין] אינם חייבים אלא מדרבנן. [וחרובי צלמונה ודומיהן פטורים אפילו מדרבנן].

ועיין ריטב"א כאן ובדבריו מיושבים דברי הרמב"ם. [ועיין כס"מ הל' מעשר. ומהר"י קורקוס הל' מע"ש. ושפת אמת. ודרך אמונה בביאור ההלכה הלכות מעשר שני א ג ד"ה והחרובין].

395. מכאן שמעשר בחרובין אינו מן התורה. והיינו משום שאין חיוב מעשר מן התורה אלא בדגן תירוש ויצהר. רש"י ועוד. ויש אומרים שאף כל שבעת המינים חייבים מדאורייתא. עיין לעיל הערה 314.

אבל הרמב"ם [תרומות ב א] סובר שכל הפירות חייבים במעשר מדאורייתא, ואף הקטניות, מלבד הירקות שאינם חייבים אלא מדרבנן. [עיין לעיל בהערה הנ"ל].

ופירש את הגמרא כאן בחרובי צלמונה שאינם ראויים לאכילת רוב בני אדם, והן מתעשרות מדברי סופרים, אבל שאר חרובים

אלא בהכרח, הדין הוא על תבואה דמזדרעא, שעתידה להזרע בחשון הבא.

והוינן בה: למימרא, דחד דינא מתדנא?! האם ניתן לומר שהתבואה נידונה רק פעם אחת בשנה, בפסח בלבד?

והתניא: תבואה שאירע בה קרי, הפסד הבא מידי שמים, כגון ברד או שדפון, או שאירע בה אונס, הפסד על ידי אדם.

אם ההפסד אירע קודם הפסח, בהכרח שהיא כבר נידונית על ההפסד הזה לשעבר, קודם שנזרעה, בפסח של השנה שעברה.

ואם ההפסד אירע לאחר הפסח, בהכרח שהיא נידונית להבא, בפסח שלאחר זריעתה, דהיינו בפסח האחרון.

וכן, אדם שאירע בו קרי, נזק בידי שמים, או אונס בידי אדם, אם אירע הדבר קודם יום הכיפורים בידוע שהוא נידון לשעבר, ביום הכיפורים שעבר נגזר עליו הנזק.

ואם אירע הדבר לאחר יום הכיפורים, בידוע שהוא נידון להבא, ביום הכיפורים שעבר זה עתה [בזמן הקרוב].

אמר ענה רבא: אכן שמע מינה מדברי הברייתא כי תרי דיני מתדנא. התבואה

ג. בראש השנה — כל באי עולם עוברין לפניו, לפני הקב"ה, כבני מרון ככבשים [והגמרא תפרש את כוונת דברי המשנה].

שנאמר [תהלים לג]: "היוצר, (396) רואה יחד, בסקירה אחת, את לבם.

והוא המבין אל כל מעשיהם" [וגם זה יתבאר בגמרא].

ד. ובחג הסוכות נידונין על המים — על הגשמים שירדו בשנה הזו. (397)

גמרא:

שינו במשנה: בפסח [נידונין] על התבואה.

והוינן בה: הי תבואה? באיזו תבואה מדובר כאן?

אילימא הא תבואה דקיימא, אם נאמר שמדובר בתבואה העומדת בשדות במחובר, ומוכנה עתה בתקופת הפסח להקצור, הרי יש לשאול:

כל הני הרפתקי דערדו עלה — אימת איתדון?! כל המאורעות שעברו על התבואה עד עתה, אימתי מתי הן נדונו?

יהיה חלקו מכל הדברים הללו. [עיין שם בהרחבה]. אבל מדברי הריטב"א נראה שאף היחיד אינו נידון על הדברים הנ"ל כמה יהיה חלקו מכל הדברים הללו. [עיין שם בהרחבה]. אבל מדברי הריטב"א נראה שאף היחיד אינו נידון על הדברים הנ"ל. [לדברי משנתנו] אלא בפרקים שהוזכרו במשנה. ולא בראש השנה. וראה להלן בהערה הבאה.

396. "היוצר" היינו בזמן היצירה שהוא ראש השנה. [וכדעת רבי אליעזר לעיל י ב שבתשרי נברא העולם] ריטב"א. ועיין ר"ן.

397. דעת הר"ן ששלושת הדינים שחוץ מראש השנה הן דינים שנידונים הציבור כמה מים יהיו, וכמה התבואה והפירות יגדלו. ובראש השנה דנים כל יחיד ויחיד אף על הדברים הנ"ל כמה

הרי יש להוכיח שלא רבי מאיר הוא, ולא רבי יהודה, ולא רבי יוסי ולא רבי נתן. וכדלהלן:

דתניא: הכל [אדם, תבואה, פירות האילן והמים], נידונים בראש השנה.

וגזר דין שלהם — נחתם ביום הכיפורים, דברי רבי מאיר.

רבי יהודה אומר: הכל נידונין בראש השנה.

וגזר דין שלהם — נחתם כל אחד ואחד בזמנו המיוחד לו:

בפסח — נחתם על התבואה.

בעצרת — נחתם על פירות האילן.

בחג הסוכות — נידונין על המים.

ואדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים.

רבי יוסי אומר: אדם נידון בכל יום ויום.

שנאמר [איוב ז]: "זתפקדנו לבקרים". אתה ה' דן את האדם כל בוקר ובוקר.

רבי נתן אומר: אדם נידון בכל שעה [זמן].

שנאמר [בהמשך הפסוק]: "לרגעים תבחננו". מלמד הכתוב שבכל רגע הקב"ה בוחן ודן את האדם.

הגמרא מנסה לתרץ את דברי משנתנו:

וכי תימא, ואם תאמר כי לעולם משנתנו כרבי יהודה היא. וכי קתני מתניתין, ומה

נידונת בשני דינים, דין אחד בפסח שלפני זריעתה, ודין שני בפסח הסמוך לזמן הקצירה.

וזו כוונת משנתנו: בפסח העולם נידון על התבואה, הן על התבואה העומדת להקצר, והן על התבואה העומדת להזרע בחשון.

קיימים שני מיני תבואה: זרעים הנקראים "אפלים", המתאחרים מלהתבשל זמן רב, ואותם זורעים בחודש חשון כדי שיספיקו לגדול עד ניסן או אייר, ואלו הן החיטה והכוסמת.

ויש זרעים "חרפים", הממהרים להתבשל. וזורעים אותם סמוך לניסן, והם מספיקים לגדול עד ניסן או אייר.

אמר אביי: מאחר שאמרנו שבפסח העולם נידון, בין על התבואה שכבר צמחה, ובין על התבואה העומדת להקצר. הלכך, כי חזי אינש דמצלח זרעא אפלא כאשר אדם רואה שהזרעים האפלים הנזרעים בחשון מצליחים וגדלים יפה, הרי זה סימן שבפסח שעבר נגזר דין התבואה לטובה.

ולכן, ליקדים וליזרע חרפא, דעד המטי למדייניה — קדים סליק! יקדים בזריעת הזרעים החרפים [שהדרך לזרעם סמוך לניסן], ויזרעם מוקדם ככל האפשר, כדי שער שיגיע פסח הבא, כבר יספיקו לגדול קצת, ואפילו אם בשנה הבאה יגזר על התבואה דין קשה, בכל זאת התבואה שכבר גדלה קצת אינה מתקלקלת במהרה.

הגמרא מנסה לברר מיהו התנא ששנה את משנתנו שבארבעה פרקים העולם נידון:

ומקשינן: מני מתניתין? מיהו התנא ששנה את משנתנו?

והגמרא מבארת את טעמו של רבי יוסי שאמר אדם נידון בכל יום:

אמר רב חסדא: מאי טעמיה דרבי יוסי?

ועוד לפני שהגמרא מסיימת להביא את דברי רב חסדא, מיד היא תמהה: הרי אין צורך לפרש מהו טעמו של רבי יוסי, שהרי טעמו **בדקאמר** הוא עצמו, **שטעמיה משום שנאמר "ותפקדנו לבקרים"!**

ומפרשין את דברי רב חסדא:

אנן, הכי קאמרינן, כך הקשינו: מאי טעמא לא אמר רבי יוסי כרבי נתן שאדם נידון בכל שעה, והרי נאמר "לרגעים תבחננו"?

ובהכרח שטעמו של רבי יוסי הוא משום ש"בחינה" זו אינה דין גמור, אלא **עיוני בעלמא היא**, שהקדוש ברוך הוא בודק את מעשה האדם!

ואם כן קשה: הרי "פקידה" נמי — **עיוני בעלמא היא!** אף פקידה שהוזכרה בפסוק ["ותפקדנו לבקרים"] אינה דין גמור, אלא בדיקה במעשי האדם בלבד!

ומדוע אמר רבי יוסי שאדם נידון בכל יום?

אלא, הלכך, אמר רב חסדא טעם אחר:

טעמיה דרבי יוסי הוא, שלמד דבר זה מהכא, מהפסוק הזה, שנאמר בתפילת שלמה (מלכים א ח):

ששנינו במשנתנו "בארבעה פרקים העולם נידון" הכוונה היא **אגזר דין**, שהדין נחתם באותם פרקים.

אי אפשר לתרץ כך. שהרי:

אי הכי, אם אכן כך הוא, שלפי רבי יהודה נשנית משנתנו, וכוונת המשנה אינה לדין, אלא לגזר דין — קשיא "אדם"!

שהרי במשנתנו שנינו אדם נידון בראש השנה, ואם כוונת המשנה היא לגזר דין, הרי רבי יהודה אומר שגזר דינו של אדם נחתם ביום הכיפורים!

אמר תירץ רבא: האי תנא של משנתנו — תנא דבי של בית מדרשו של רבי ישמעאל היא!

דתנא דבי רבי ישמעאל: בארבעה פרקים העולם נידון:

א. בפסח על התבואה.

ב. בעצרת על פירות האילן.

ג. בחג הסוכות נידונין על המים.

ד. ואדם נידון בראש השנה.

וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים.

וכי קתני מתניתין, ומה ששנינו במשנתנו "העולם נידון", מדובר **אתחלת דין**.⁽³⁹⁸⁾

משנתנו. שהרי לדברי משנתנו, נידונים על התבואה וכו' בג' פרקים [ובזה תלוי הרעב והשובע]. ומכאן שלהלכה דין כל הדברים שהוזכרו במשנה הוא בראש השנה. אבל דעת רבינו תם [הובא בריטב"א] שכוונת

398. לפי דברי הגמרא כאן משנתנו סוברת כתנא דבי רבי ישמעאל.

בתפילת מוסף של ראש השנה אנו אומרים: "ועל המדינות בו יאמר... איזו לרעב ואיזו לשובע". ודעת הריטב"א שזה שלא כדברי

עושים כיום, כאשר אנו מתפללים בכל יום על רפואת תלמידי החכמים [שהם תשושי כח] ועל החולים שיבריא? (399)

כמאן — כרבי יוסי שאדם נידון בכל יום. ואיבעית אימא, לעולם אנו סוברים כרבנן.

ואף על פי כן אנו מתפללים על החולים יום יום, כדרבי יצחק:

דאמר רבי יצחק: יפה צעקה [תפילה] לאדם, בין קודם גזר דין, בין לאחר גזר דין. שבכח התפילה לקרוע את גזר הדין.

והגמרא מביאה עתה ברייתא המבארת מנין למדו חז"ל שהעולם נידון בארבעת הפרקים שנשנו במשנתנו:

תניא: אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא:

א. מפני מה אמרה תורה: הביאו עומר בפסח!?

וכמו שנאמר בויקרא [פרק כג]: "והניף את העומר. ממחרת השבת [יום טוב ראשון של פסח] יניפנו הכהן".

מפני שהפסח, זמן הדין על התבואה הוא.

"לעשות משפט עבדו [שלמה המלך] ומשפט עמו ישראל, דבר יום ביומו". מכאן שאדם נידון בכל יום.

ואגב שהבאנו את הפסוק "לעשות משפט עבדו" היא מביאה מימרא נוספת של רב חסדא, שלמד מכאן דבר נוסף:

ואמר רב חסדא: מלך וצבור הבאים לפני ה' למשפט, המלך נכנס תחלה לדין.

שנאמר: "לעשות משפט עבדו" [שלמה המלך], וחדר ואחר כך נאמר "ומשפט עמו ישראל". ומשמע מסדר הפסוק שהמלך נידון לפני שאר העם.

מאי טעמא, מהו טעם הדבר?

איבעית אימא, אם תרצה תוכל לומר לאו אורח ארעא למיתב מלכא אבראי. אין זה דרך ארץ שהמלך ימתין לעם מחוץ למקום המשפט.

ואיבעית אימא, המלך נכנס לדין מקמי דליפוש, לפני שירבה חרון אף מחמת עוונות העם.

אמר רב יוסף: כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי, כדעת מי מן התנאים אנו

שמתפללים על תלמידי החכמים והחולים, ואינה שואלת מהתפילה שאנו מתפללים רפאנו וכל הבקשות שבתפילת שמונה עשרה?

ויש לומר: מפני שבתפילה אנו מתפללים על צרכי ציבור, וגזר דין של הציבור נקרע אפילו לאחר שנחתם, כמו שמבואר בגמרא להלן. והגמרא שאלה כדעת מי אנו מתפללים על היחיד. [תוספות בתירוץ האחרון. חי' הר"ן וריטב"א. ועיין תירוץ נוסף בתוספות].

המאמר "איזו לרעב" היינו לרעב של מהומה, כלומר, שהאדם אוכל ואינו שבע. ודין זה הוא דין על האדם שדינו בראש השנה. אבל דין ריבוי התבואה או מיעוטה בפסח הוא. ועיין מה שהקשה על זה הריטב"א.

ולדברי הר"ן המובא בהערה הקודמת יש לפרש את המאמר "איזו לרעב" וכו' אף לדברי משנתנו. וכפשוטו. [עיין בהערה הנ"ל].

399. קשה: מדוע הגמרא שואלת מהתפילה

ולכן, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה.

ד. ואמר הקדוש ברוך הוא לישראל: אמרו לפני בראש השנה פסוקי מלכיות שמוזכר בהם המלכת ה', ופסוקי זכרונות שמוזכר בהם שה' זוכר ופוקד הכל, ופסוקי שופרות שמוזכר בהם תקיעת השופר:

מלכיות — כדי שתמליכוני עליכם, שתקבלו עליכם את עול מלכותי.

זכרונות — כדי שיעלה זכרוניכם לפני בדין לטובה.

ובמה יעלה זכרוניכם לטובה? בשופר. (402)

ומאחר שהגמרא אמרה שהשופר מעלה את זכרון ישראל לטובה בדין, היא מביאה מאמר הקשור לזה:

ולכן אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: הביאו לפני עומר כפסח מן התבואה, כדי שתתברך לכם התבואה שבשרדות. (400)

ב. ומפני מה אמרה תורה: הביאו שתי הלחם בעצרת?

וכמו שנאמר: "והקרבתם מנחה חדשה לה'. לחם תנופה שתיים. וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש", דהיינו חג העצרת [ויקרא כג].

מפני שעצרת, זמן הדין על פירות האילן הוא.

לכן, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת שהן מתירים להביא ביכורים מפירות האילן, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. (401)

ג. ומפני מה אמרה תורה [הלכה למשה מסיני]: נסכו מים בחג הסוכות על המזבח? **מפני שהחג — זמן גשמי שנה הוא.**

האילן.

402. יש מפרשים שכוונת הברייתא לתקיעת שופר ממש [ולא להזכרת פסוקי שופרות]. [רשב"א. וריטב"א בפירושו הראשון].

ולפי זה תמה הריטב"א: אם כן לא נתבאר כאן טעם מדוע מזכירים פסוקי שופרות!! ותירץ: הדבר פשוט שמאחר שיש שופר יש גם פסוקי שופר.

והריטב"א פירש בפירושו השני, שכוונת הברייתא [ובמה בשופר] בין לשופר עצמו ובין לפסוקי השופרות, ואף כשלא יהיה לו לאדם שופר יהא מזכירו וקובע לו ברכה. וזהו שנאמר בתורה "זכרון תרועה" [הזכרת התרועה]. [עייין שם שהוכיח כן מהתוספתא].

400. מכאן הוכיח טורי אבן שאין דין התבואה נגמר בראשון של פסח שהרי העומר קרב בשני של פסח. וכתב שהוא נוטה לומר שתחילת הדין בראשון של פסח. [ובימים שבנתיים אין דין] עד שהדין נגמר בשביעי של פסח, ובהערות ה"ר ירוחם פישל פערלא הביא מהירושלמי שאף גמר דין ביום הראשון ועיינערוך לנר.

401. כך פירש רש"י בפירושו הראשון. ועוד פירש רש"י שרבי יהודה כאן שהוא כשיטתו בסנהדרין [ע ב] שאף החיטה היא בכלל פירות האילן [שהרי רבי יהודה אומר שם שעץ הדעת המוזכר בתורה שממנו אכל אדם הראשון הוא חיטה]. ולפי זה אמרה תורה שיקריבו שתי הלחם מן החיטה שהיא אילן, כדי שיתברכו פירות

אמר רבי אבהו: למה תוקעין בשופר של איל, ולא בשופר של בעל חי אחר? (403)

מפני שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל: תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, שנשחט תמורתו איל, ואז מעלה אני עליכם כאילו עקדתם את עצמכם לקרבן לפני. (404)

והגמרא מביאה מאמר נוסף הקשור לענין:

אמר רבי יצחק: למה תוקעין בראש השנה?

ומיד הגמרא תמהה: למה תוקעין? ! וכי זו שאלה? ! הרי רחמנא אמר [בתורה] תקעו!

אלא כך שאל רבי יצחק: למה מריעין תרועה בשופר?

ושוב הגמרא תמהה: למה מריעין? ! וכי זו שאלה? ! הרי רחמנא אמר [ויקרא כג]: "זכרון תרועה", ומכאן שמריעין!

אלא כך שאל רבי יצחק: למה תוקעין ומריעין לפני תפילת מוסף של ראש השנה, כשהן [הציבור] יושבין.

ושוב תוקעין ומריעין כשהן עומדין בתפילת ב-10 מוסף [שחובה לעמוד בתפילה]?

והלא לא נאמר בתורה לתקוע ולהריע אלא פעם אחת ולא שתי פעמים! (405)

אלא טעם הדבר הוא, כדי לערבב [לעכב] את השטן שלא ישטין. (406)

איל גם גם כבשה נקבה, אלא שהמהדרין ביותר נוהגים לחזור אחר שופר של איל זכר, שהוא יותר מזכיר את אילו של יצחק. והעתיקו המשנה ברורה שם.

404. לדעת הריטב"א [בהערה הקודמת] אין חיוב לתקוע בשופר של איל, ולפי זה קשה לשון הגמרא: "אמר הקב"ה".

ופירש הריטב"א בשם מורו, שהקב"ה הבטיח לאברהם שכל זמן שבניו יחזיקו בדרכיו ויעשו את המצוה בהידור, יזכור להם את העקידה, שנאמר [בראשית כב]: "בהר ה' יראה". וזו כוונת רבי אבהו: אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל, שאתם מחבבין מצוה זו זכר לעקידת יצחק, והולכינן בדרכיו, ומעלה אני עליכם כאילו אמרתם לכם לעקוד עצמכם לפני ועשיתם.

405. ראה הערה הבאה.

406. הקשה הרז"ה: הרי תקיעות דמיושב הם

403. דעת הרמב"ם [שופר א א] שדוקא שופרות של מן הכבשים כשרים ושאר מיני השופרות פסולים. ולפי זה שאלת הגמרא למה תוקעים דוקא בשופר של איל [הוא כבש זכר] ולא בשופר של מינים אחרים [ראה להלן בשם ה"ט"ז].

ועיין תוספות כאן ובמסקנתם להלן כו ב סוד"ה של שנראה מדבריהם כדברי הרמב"ם. אבל דעת רוב הראשונים שלהלכה יוצאים ידי חובה אף בשופרות של יעלים ושאר מינים [חוץ מקרן הפרה]. [עיין טור וב"י או"ח תחילת סי' תקפ"ו].

ולפיכך פירש הריטב"א כאן ששאלת הגמרא מדוע נהגו לתקוע דוקא בשופר של איל, ועיין ברשב"א וברא"ש [פ' ראוהו בית דין סימן א] שכתבו שמצוה מן המובחר לתקוע בשל איל. [וכן נקט המשנה ברורה תקפ"ו סק"ה ושעה"צ סק"ח בדעת הריטב"א. ועיין היטב בלשון הריטב"א].

וכתב ה"ט"ז [בתחילת סימן תקפ"ו] שבכלל